

képe. Egyik nevezetes tagja volt annak a tiszteletreméltó tanári nemzedéknek, mely a maga iskolájával a legmostohább viszonyok ellenére is összeforrt olyannyira, hogy egy-egy ilyen férfiú egy ember-életén át azt az egy iskolát szolgálta fáradhatatlan energiával.¹ Nem sokat írt, de sokat tett, cselekedett. Hiszen oly sokat és sokféle-követelt e tisztcs férfiaktól az élet, hogy tudományos tekintetben alig is alkothattak volna maradandót, idejük sem igen volt rá. V. nem hasított tehát új mesgyét tudományos téréen, ő is kénytelen volt kész vágányokon haladni, hogy a ránehezadó sok kötelezettségnek emberül megfelelhessen. Ha nem tartozik is nemzetünk legelső nagyjaihoz, de az, hogy őt évtizednél tovább sokszor a leg-sanyarúbb viszonyok közt teljes odaadással szentelte magát az ifjúság nevelésének, áthatva a legmélyebb erkölcsi komolyságtól és legtisztább hazafiságtól és az, hogy e hivatásbeli hűségének legszebb gyümölcseit is szemlélhette, oly két tény, mely pedagógiai szempontból feltétlen megemlést érdemel. Ezért Magyarhon legelső pedagógusai sorában kell helyet biztosítanunk Vandrak számára, aki tanári hivatottságával, erkölcsi feddhetlenségével valóban példaképül világozhat. Az ily férfiak emlékezetét pedig illendő időnként felújítani a felnövekvő nemzedék okulására és buzdítására.

(Pozsony.)

SZELÉNYI ÖDÖN.

SAINT-PIERRE APÁT PEDAGÓGIÁJA.

(St.-Pierre mint Rousseau előfutára.)

— Felolvasás a Magyar Pedagógiai Társaságban 1916 május 20-án. —

1. *Rousseau elődei.* *Rousseau «plagium»-ai.* Az 1762-ik évben, közvetlenül Rousseau *Émile*-jének megjelenése után az *Anti-* és *Contra-Émile*-k, az *Émile corrigé*-k egész áradata indul meg, újabb és újabb réfutation-ok jelennek meg, hogy Rousseauval és eszméivel perbe szálljanak. Négy évvel ezután, mikor már az újító Rousseau ellen kissé elposványosodik a harc, a plagizátor Rousseaut támadja meg Dom Joseph Cajet nagy szenvedélyről s meg kell vallanunk: nem kis harci felszereltségről tanuskodó könyvében.² Cajet mint keresztény hívő és

¹ br. Eötvös József 1867-ben Vandrakot miniszteri tanácsossággal kínálta meg, de a derék tanár nem tudott megválni a szívéhez nőtt iskolától. (Vécsey i. m. 27.)

² «Les plagiats de M. J. J. Rousseau de Genève sur L'Education. A La Haye et se trouve à Paris . . . MDCCLXVI». A címlapon ez az epigramma olvasható: «Grandia verba ubi sunt? si vir es, ecce nega.» (Martialis.)

mint jó hazafi érzi magát arra hivatva, hogy a törvények lerombolása s a jó rend ellensége ellen sikra szálljon. Különbféle törvényszékek elítélték, még honfitársai is bűnösnek találták, de ez mind nem elég, mert mint plagizátor még nem vette el méltó büntetését. Kimutatja, hogy Lilio Gyraldi «*Progymnasma diversa Litterarum*» c. 1580-ban Baselben megjelent művében már a tudományok ellen beszél; Buffier atya u. e. században *Cours des sciences*-ában már a vadságot dicsőíti; a polgárok hatalomban való részvételének gondolata, a nyelvtanulás száműzése, a lakedaimoniak bámulata, már Aristotelesben olvashatók; a gyermek első állapotát már Plutarchos is tárgyalja s már ő figyelmezteti az anyákat — tehát nem Rousseautól kellett megtanulniok — hogy maguk táplálják gyermekeiket; a beteg gyermekkel való bánásmódot, a tömeg és egyén viszonyát már Platon is fejtegette; az utóbbi és Plinius már szintén szidták az orvosokat; a test és lélek együttes képezését már Crousas is hangoztatta; az élet rövidségét már Seneca is úgy fejtegette; Quintilianusból is sokat merített. Miután bőséges idézetekkel bizonyítja Cajet R. plágiumait, elégedetten állapítja meg: «Csak ezt kellene Rousseau-nak elismernie: Hobbesnak köszönhetem politikai ábrándjaimat, Corneillenek az emberiségre zúdított megvetésemet, La Bruyèrenek néhány okos megfigyelést, s ezzel minden meg volna mondva. Többet senkisésem beszélne J. J. Rousseauról.» Ha a művelődés valamely jelenségére, elsősorban a pedagógiára mondhatjuk: «semmi sem új a nap alatt». A pedagógus — reformátori értelmében használva a szót — akarva vagy nem akarva a múlt idők megállapításait el nem mellőzheti. Ha helyeseknek találja, tovább épít az erős alapon; ha nem, eltakarítja a romokat, hogy újat építhessen. Hogy Rousseau a Cajet által idézettek szándékosan vagy önkéntelen reminiscenciák alapján vette át, azt kutatni érdekes volna, de nem volna fontos Rousseau megértésére. Az a hatás, melyet elért, nyilván mutatja, hogy az az újszerűség, mellyel írt, az a felfogás, mellyel régi igazságokat vagy közismert tényeket értelmezett, azok az eredeti szempontok, melyekkel egyszerűknek látszó tényeket új, rejtett oldalukról világított meg s melyekkel a gondolkodók előtt is új utakat nyitott meg, mutatják Rousseau érdemét. Így értelmezvén a dolgot, a Cajet által felhozott idézeteket csak világító sugaraknak látjuk, melyek Rousseau értékét határozottabban mutatják. Az idézettek kívül mennyivel inkább ráismerhetünk Rousseau «forrásaira» Locke, Montaigne vagy St.-Pierre apát tanaiban! Ami Montaignenek Lockere s kettőjüknek Rousseau pedagógiai eszméire való hatását illeti, e kérdésben Pierre Villey «*L'influence de Montaigne sur les idées pédagogiques de Locke et de Rousseau* (Paris, Hachette, 1911)» c. könyvére utalok. E helyen St.-Pierre apát (sz. 1658, mh. 1743) pedagógiájával óhajtok

foglalkozni. E tárgy önmagában véve is érdemes arra, hogy foglalkozunk vele, de érdemes azért is, hogy a nagy utódnak, Rousseau-nak tanait jobban értékelhessük. St.-Pierre apát pedagógiájában Rousseau-nak nem egy elvére ráismerhetünk s így nyilvánvaló lesz, hogy Rousseau nem vetett el minden hagyományt, de egyben világos lesz az is, hogy új ekével szántott, még ha a hagyományos talajt munkálta is.

St.-Pierre apátról találóan jegyezte meg Rousseau, hogy könyvei telve vannak nagy tervekkel és kicsinyes nézetekkel. Ha kicsinyes nézetei egyéni képességeinek vagy tehetségének középszerűségéből fakadhattak, viszont nagy terveit könnyen megérthetjük a XVIII. századnak forrongó szellemi életéből és abból a környezetből, melyben élt. A XVIII. századot joggal nevezhetjük a filozófusok forradalmi századának. Míg az előbbi inkább a művészeteknek kedvez, a stílust főrmálja ki, addig e században a társadalmi, politikai, gazdasági problémák jutnak előtérbe. E század kezdetén a jövő előkészítésének mintegy szervezett munkája indul meg: Társaságok alakulnak a közszellem irányítására. A *Samouillan* két ilyen társaságról tesz említést a XVIII. sz. francia társadalmáról írt értékes munkájában.¹ Egyik a *Société du temple*, mely a szellemes Ninon de Lenclôs asszony szalonjában gyült össze s melynek Vendôme herceg, de la Fare marquis, Chaulieu apát és Voltaire voltak állandó vendégei. A másik, a *Conférence de l'Entresol*, folytatása volt egy 13 tagból álló akadémiászerű társaságnak, mely 1692-től minden keddi napon Choisy apát-házában tartá összejöveteleit. De a politikai viszonyok folytán e kis akadémia nem sokáig tarthatta fenn magát. 1725-ben felveszik a Choisy apát által elejtett fonalat; üléseket tartanak *Alary* apátnál, a francia akadémia tagjánál, ki Henault parlamenti elnök házában «entresol»-ján, azaz félemeletén lakott. Ebben a társaságban vett részt Bolingbroke, a nagy angol államférfiú és filozófus, a «Lettres politiques» Párisba menekült szerzője, s itt küzdött az angol szabadságért. Ennek a társaságnak, mely a kor legegésőbb társadalmi, politikai és irodalmi kérdéseit céljának megfelelően mindig szem előtt tartotta, tiszteletbeli elnöke volt Saint-Pierre apát. A Grande Encyclopedie szerint ő volt a társaság megalapítója is. A jóságos apát gondoskodik arról, hogy kora legérdekesebb munkáit megszerezze s a társaság kezébe juttassa. Hiúságának tudható be, hogy saját «Emlékiratait» is odakölcsönzi a tagoknak, hogy azok alapján eszmecserét folytassanak. *Samouillan* (i. m. 177. l.) megemlékezik bizonyos de Plelo nevű úrról, ki a kor-

¹ *Samouillan*: La société française au dix-huitième siècle, d'après les memoires, Paris, 1913. 767 l.

mányzat különféle formáiról olvas fel szép értekezést. Ily tárgyak fejtegetésével szórakozott e társaság s olykor-olykor a tagok otthagyják az «entresol»-t és a Tuileriesbe sétálnak, séta közben is folytatván érdekes vitájakat. Franciaország, Hollandia, Anglia értékesebb ujságjai, könyvei mind a kezök ügyében vannak. Bőven teremhetnek tehát az eszmék az «Entresol» talaján. — Saint-Pierre apát nemcsak koránál fogva szolgált rá az elnökségre, hanem a gondolatébresztés terén való buzgó munkálkodása is hivatottá tevő. Sok könyvnek, nevelési tervzetnek, politikai reformnak szerzője, az örök béke gondolatának fanatikus hívője volt. Egyik munkája a tudomány mártírjainak sorsát is megízleltette vele. 1718 ápr. havában tette közzé «Discours sur la Polysynodie» c. művét, melyben Franciaország számára kormányzati tervzeteket ajánl s XIV. Lajos kormányzását a legszigorúbban bírálja.¹ Kipellengézezi az államférfiak despotikus és tyrannikus hatalmát, a pénzügyi hivatalnokok kapzsiságát, maró gúnnyal nevezi el a pénzügyi ellenőröket «vizir»-eknek, kerületeiket pedig «vizirat»-oknak. Saint-Simon emlékirataiban feljegyezi, hogy senki sem botránkozott meg e mű tartalmán, mert közismert igazságokat tartalmazott; azonban a királyi udvar régi hűséges emberei be akarták bizonyítani ragaszkodásukat másnak a rovására (aux dépens d'autrui), mert ez semmibe sem került nekik. Elsősorban Villeroy marsal lázítá fel a királyi udvart; figyelmessé téve a könyvre, mások: írók, tudományos testületek méltatlankodni kezdtek, hogy a királyi udvar régi hívei (messieurs de la vieille cour) nem tűrhetik el az igazságot és a szellemi szabadságot, annyira hozzászoktak a szolgasághoz. De Villeroy oly nagy zajt ütött, annyit izgatott a könyv ellen, hogy végre a befolyásosabb emberek nem mertek «mellette nem foglalni állást».² Polignac biboros³ feljeleníti a merész könyv íróját az Akadémiának. Saint-Pierre apátot a francia Akadémia kénytelen kizárni tagjai sorából,⁴ nem tudván ellenszegülni a kormányzat kényszerítő hatalmának.⁵ De nagyon is jellemző az Akadémia felfogására, hogy a megbántott Saint-Pierre helyét az ő életében új taggal nem töltötték be. Ime, Saint-Pierre apátot nemcsak működése, de sorsa is a jövődő filozófusoknak elő-

¹ Magáról XIV. Lajosról azt írja, hogy hatalmasnak és félelmetesnek nevezhetjük őt, de «nagy»-nak nem.

² Saint-Simon t. XXX. éd. Delloye, 9. l.

³ St. P. 1712-ben mint titkár kísérte Polignacot Utrechtbe, hova az utóbbit teljhatalommal küldték követül.

⁴ Nyelvészeti tanulmányaiért 1695-ben választották be az Akadémiába.

⁵ Hiába kérte St. Pierre, hogy igazolhassa magát. Miután Polignac felolvasta az Akadémiában St. P. apát könyvének kifogásolható részeit, 23 szavazattöbbséggel kizárták.

futárjává teszik. Saint-Simon ezekkel a találó szavakkal jellemzi Saint-Pierre apátot: «Szelleme, tudománya és merész ábrándjai voltak» (Celui-ci avait de l'esprit, des lettres et des chimères). Lássuk immár a XVIII. sz. e nagy ábrándozójának pedagógiai eszméit: melyek voltak közülök utopisztikusak s melyek gyökereztek a valóság talajában? Melyekre ütötte rá e kor a kicsinyesség bélyegét s melyek voltak előhírnökei a jövő pedagógiájának?

2. *Saint-Pierre nevelési tervszövege.* Saint-Pierre apát 1728-ban megjelent neveléstana,¹ mely 34 fejezetre oszlik, a legaprólékosabb részletekig kidolgozott munkák egyike. A kérdések letárgyalása után minden egyes fejezetre újból visszatér, elsórolván a tervezetere tehető ellenvetéseket s egyben cáfolatát is adván a lehetséges ellenvetéseknek. Nem akarván őt aprólékoságaiban követni s egyszersmind kidomborítani óhajtván pedagógiájának lényegesebb részeit, nem követem tárgyalásának sorrendjét. A következő szempontok szerint ismertetem nevelési elveit: 1. A nevelés célja. 2. Mily eszközökkel érhető el a cél? 3. A nevelés osztályozása. 4. A tanítás tárgyai. 5. Az iskola szervezete. 6. A buzdítás, fegyelmzés eszközei. 7. A tanító személyisége. 8. Nevelési tervszövegének jellemző vonásai. Ezek után következik majd a *Projet* kritikája.

3. *A nevelés célja.* Saint-Pierre szerint: boldoggá tenni a tanulókat s általa szüleit és polgártársait. A gyermekben természetes vágy lévén a jó után s természetes irtózat a rossztól, a nevelés feladata neki megmutatni: mik az igazi javak. Boldogságát elősegíteni akarva, nemcsak a jelen élet követelményei határozzák meg eljárásunkat, de a jövő életéi is. Quintilianust bírálván, kimutatja, hogy ő még nem ismerhette a nevelés főcélját: az örök élet elnyerését. A nevelésben ma már magasabb célokat kell keresni, mert már elménk felvilágosultabb, isten létezéséről és tökéletességéről új bizonyítékok világosodtak meg előtte s az új világosságok új célokat tűznek a nevelés elé. A túlvilági büntetéstől való félelem s jutalmazás reménye új motivumokat teremtett. Innen magyarázható, hogy a nevelés pozitív célja: az erény gyakorlása; negatív célja: a bűnök elkerülése. E vallásos irányzat mellett az erkölcsi célt² is hangsúlyozza Saint-Pierre. A tu-

¹ «*Projet pour perfectionner l'éducation*» egyik kötete St. P. különböző tárgyakról írt többkötetes művének; *Ouvrages sur divers sujets*. Par. M. L'Abbé de St. Pierre, Paris, MDCCXXVIII. Avec Approbation et Privilège du Roy.

² «Senki nála jobban nem érvényesítette a kegyességet, melynek gyakorlását a vallás lényegének tartotta. Adni és megbocsátani! ez volt véleménye szerint az erényes ember jelszava és az erkölcs alapja. A fran-

dás és erkölcs szembeállításával már nála is találkozunk, de az a kicsinyes mód, mellyel az erkölcsöt megszereztetni akarja, még nagyon messze esik Rousseau világos meglátásától.

4. *A nevelés eszközei.* A boldogabb életre előkészítő magasabbrendű erkölcsösséget St.-Pierre szerint a következő eszközökkel ¹ lehet elérni: a) a gyermeket okosabbá kell tenni, azaz: mérsékeltebbé, tartózkodóbbá, mértékletesebbé, önálló elhatározásra képesebbé; b) igazságosabbá tenni; c) jöltevőbbé; d) körültekintőbbé, azaz: ítéletei kimondásában óvatosabbá; e) képesebbé arra, hogy emlékező tehetségét fejlessze. A célszerű módon gyarapított emlékező képesség ugyanis lehetővé teszi, hogy tényeket, elveket, bizonyításokat jól megtanulhassunk s ez fontos a boldogságunkra nézve. A tanulókat a pontos emlékezőtehetség ama tehetségek megszerzésére képesíti, melyek az egyes pályákon szükségesek; e pontos emlékezőtehetség vezeti őket az igazságosság és jótétemény gyakorlásához; a gondolkodás helyesége s az emlékezet pedig mindent felölel, ami az értelmet tökéletesíti. A legáltalánosabban kifejezhető mód tehát arra, hogy a tanuló a maga és környezeté boldogságát elérje, a folytonos gyakorlat. Az iskola tanárai (regens) mindenféle jó cselekedetek listáját tartoznak elkészíteni s a tanulók ezeket naponként gyakorolhatják. A Projet XXIX. fejezetében részletes utasítást ad a regenseknek, mennyi időt kell fordítani vizsgálatásra, oktatásra, a szegény betegek állapotának enyhítésére; az utóbbira nézve azt jegyzi meg, hogy ez sokkal üdvösebb, mintsem hogy egyszerűen arra használják az időt, hogy a breviariumot (imakönyvet) recitáltatják s a jó Istent arra kéri, hogy mások segítsenek a szegény betegeken.

5. *Házi és iskolai nevelés. Nők nevelése.* Saint-Pierre apát az iskolai nevelésnek ad előnyt. Az *éducation domestique* azért helytelen szerinte, mert a nem iskolában lakó nevelőnek nem lehet elég gyakorlata, nem érintkezvén tapasztaltabbakkal. Az iskolában nevelt gyermek egészsége nagyobb biztonságban van, mert az iskola orvosai ² jobban tudják őket kezelni. A házi nevelésből hiányzik a jóra ösztönző verseny. Otthon nincs alkalm a tanulónak az igazság gyakorlását

cia nyelvben. ő teremtette meg a jótékonyosság (bienfaisance) szót.» (La Grande Encyclopedie XXIX. k.)

¹ St.-Pierre oly aprólékossággal osztályozza a nevelés céljait, hogy nála a mellékélok a főcélok eszközeivé lesznek.

² A «Projet pour perfectionner des gouvernement des états» című művében, míg egyrészt a szerzetesek számának leszállítását követeli és a papi nötlenséget kritizálja, másrészt azt az üdvös reformot hirdeti, hogy a vidéki papságot orvosi ismeretekkel kell felruházni. (La Grande Encyclopedie, XXIX.)

látni vagy az igazságot gyakorolni. Végül: otthon nincs alkalmja a tanulóknak a büntetések és jutalmazások üdvös hatását érezni.

A nők nevelését nagyon fontosnak tartja Saint-Pierre és korában szinte meglepő hévvel bizonyítja, mily nagy jelentősége van a leányok tervszerű nevelésének. A nőt *moitié des familles*-nak nevezi¹ és a család boldogságáért kívánatosnak tartja, hogy őt jó nevelés által okossá, türelmessé, dolgossá, kedvessé, szerénnyé, igazságossá és jóltevővé tegyék. E női eszménnyel szemben mint elriasztó példát festi le az olyan nőt, aki hiú, gőgös, tétlen, pazar, szeszélyes és csupán szórakozásaival van elfoglalva.

6. *A tanítás tárgyai* Saint-Pierre szerint a következők: nyelvek, művészetek és reális tudományok. A művészetek gyakorlását szórakoztatónak tartja s véleménye szerint a szünidő napjait lehetne erre felhasználni. A nyelvek keretében nyelvtant, retorikát, szerkesztést kell tanítani. Az anatómiát viaszfigurákkal kell szemléletessé tenni. E tárgyakon kívül az asztronomiának, politikának, pénzügynek, jognak, történetnek, gazdaságtannak, testgyakorlatnak is helyet kell foglalniok a Saint-Pierre iskolájában. A nyelvek tanulását csak annyiban tartja szükségesnek, amennyiben az árúk adás-vevésénél hasznát vehetjük; mert, ami a tudományokat s művészeteket illeti, sokkal kiválóbb francia műveink vannak, mint más nemzeteknek, vagy eredetiben vagy fordításban. Szükséges lenne, hogy az állam ellátást adjon az idegen művek fordításáért s akkor garmadával lesznek a fordítók; a görög és latin művek már mind le vannak fordítva, tehát a szomszédos országok nyelvére kell tekintettel lenni. A latin nyelv szerepére többször is visszatér és hangsúlyozza, hogy itt csak a szöveg könnyű szerrel való megértése a cél s «el fog jönni az a nap, melyen belátjuk, hogy kevesebb szükségünk van a holt nyelvekre, mint az arabra».² Hibáztatja, hogy az idő háromnegyed részét a latinra fordítják, holott mennyivel helyesebb volna a latin helyett az erkölcsöket, művészeteket, tudományokat tanítani, vagy, ha már nyelveket tanítunk, az angol, holland, spanyol vagy német hasznosabb lenne.

7. *Az iskola szervezetére* vonatkozó vezető gondolata az, hogy a *leghasznosabb tárgyakat* kell tanítani, ama tárgyakat, melyeknek a tanulók az iskolán kívül, egész életükben, leginkább hasznát vehetik. A felsőbb osztályban ismételni kell azt, amit az alsóban már tanul-

¹ Mily pompásan megfelel ennek az összetett kifejezésnek: «a család fele» a mi «feleség» szavunk. Az ő összetett szavuk egy okoskodó elme játéka, a mi egyszerű szavunk valószínűleg a természetes közfelfogás terméke.

² A francia gyarmatpolitika igazolta St.-Pierre e jósátát.

tak.¹ Az iskolának hasznos dolgokat kell tanítania s egyben olyanokat, melyek a műveltséget, tudományosságot előmozdítják.

A tárgyak közt bizonyos kapcsolatoknak kell enniök, a tanárok pedig törekedjenek a gyermek lelkét megérteni, hozzá leereszkedni (s'abaisser), a gyermek sajátos gondolkodásával tisztába jönni s addig foglalkozni tanítványaikkal, míg meg nem győződtek arról, vajjon mindannyian megértették-e az anyagot.² Miután nyolcosztályú iskolájában különféle pályákra szánt tanulók vannak, kell, hogy a különféle *profession*-oknak külön tanárai is legyenek; a nyolc év letelte után ezek a szaktanárok két-három éven keresztül képezik ki a tanulókat a speciális tárgyakban: teológiában, görög vagy héber nyelvben stb. Az ilyen iskolát, mely *classes particulières*-rel is el van látva, *collège complet*-nek, teljes *collegium*-nak nevezi. Az ily *collège* a következőkre készíti elő tanítványait: 1. kereskedelemügy, pénzügy; 2. közigazgatás, ennek keretében a jog és törvények ismerete; 3. papi pálya; 4. orvosi pálya; 5. katonai pálya és tengerészet. Még a felsőbb tanfolyamokon is nagy szerepűek mint buzdító eszközök: a jutalmazás és büntetés; mint erkölcsi cél: az igazságosságra és jótékonyosságra való nevelés.

Saint-Pierre a tárgyaknak különböző életcélokhoz alkalmazkodó változatosságát egységes cél szolgálatába akarja állítani s ennek érdekében szükségesnek tartja egy, a köznevelést irányító állandó intézmény szervezését. Ez volna a *Bureau pour l'éducation*. Ennek állandónak kell lennie, hogy állandó irányítást adhasson az ifjúság nevelésének. Ez intézményből kellene kiindulniok az általános nevelési elveknek, de egyben a részletes utasításoknak is. A regensék (vagyis az iskola tanárai) tapasztalataikról beszámolnak az iskola igazgatójának (principal; officier du collège) s ezek a Bureau-nak. A köznevelési központi hivatalban egy *conseil* (közoktatásügyi tanács) dolgozik s ennek hatáskörébe tartozik a nevelési intézmények bírálata, javítása, tökéletesítése. Ennek feladata bizonyos egyöntetűséget (l'uniformité) teremteni az állam összes *collège*-iben. A *conseil* 10—12 tagjának egyéb dolga se legyen, mint az iskolákra vonatkozó határozatok (statuts) tökéletesítése, az egyes osztályokban használandó könyvek bírálata, az iskolák vagyonának gyarapítása és erkölcsi támogatása azoknak, kik a nevelésügy felvirágoztatásán fáradoznak. A részletesebb utasítások rendjén azt tanácsolja St. P., hogy 50—60 tanulóval több ne legyen egy osztályban s hogy a regensnek legyenek

¹ A 2 ciklus gondolata.)

² Ez elvek, melyek a gyermek egyéniségének méltatására vallanak, ma már a köztudatba átmentek.

segítségére a *repetiteur*-ök, *precepteur*-ök vagy *prefet*-k.¹ Az állandóan egy osztályban való tanítás elve, melyet a mai francia középiskola érvényesít, már Saint-Pierre tervezetében is megvan («Même regent pour la même classe»). Az egyes osztályok tárgyait évek, hónapok, hetek, napok, sőt órák szerint beosztván, világos tanmenetet ad. A központi «Bureau» feladatai közé számítja a *Tablature* készítését, évről-évre való tökéletesített kiadását. A *Tablature* a mi általános és részletes Utasításainknak felel meg. Ebből annyi példányt kellene nyomtatni, hogy minden iskola minden osztályában kéznél legyen.² A T-nak elméleti és gyakorlati útmutatásokat kell tartalmaznia. Főcélja: a tanítás módszerének és a nevelésnek egyöntetűségét valamennyi iskolában biztosítani.

Már említettük, hogy a tanítás módszerét akkor tartja célra vezetőnek, ha a tárgyak között bizonyos kapcsolatot tudunk teremteni (Il faut lier les sciences, les arts, les uns aux autres). Jellemző, hogy a tanítás élénkségét azáltal szeretné fokozni, hogy helyi mozzanatokot visz abba. «Azoknak az életéből egyet-mást bele kell vegyíteni a tanításba, kik azon a helyen híresekké lettek.»

8. *Buzdítás, fegyelmelés eszközei.* A tárgyaknak, főleg a történetnek ily helyi mozzanatokból való kiindulása, nagy emberek példái-val való ösztönzés kitűnő eszközei a buzdításnak. De ezenkívül nagy szerepe van a buzdítás terén a nyilvános jutalmazásnak. A tanulóknak év végén, nyilvános ünnepélyen, idegenek jelenlétében, trombita és dobszó mellett történő megjutalmazását, a nyilvános diadalmenetnek ezt a nemét, nagyszerű találmányának tartja. De szerinte sokkal helyesebb volna, ha külön jutalmat adnának annak, ki legigazságosabb, aki legjótékonyabb, s kívánatos volna, hogy az a jutalom, melyet a szív nemességéért adnak, háromszorosa legyen annak, amelyet szellemi képességeivel érdemelt ki a tanuló. Ami a büntetést illeti, nagy helyet enged a *moquerie*-nak, a mások által való kigúnyoltatásnak, vagy a megszégyenítésnek.³

¹ Az első kettő szerepét a mai francia lycéékben és collège-ekben a *repetiteur*, a *prefet* szerepét u. a., ily, illetőleg: *censeur d'études* cím alatt a *proviseur* igazgatótársra, az ú. n. tanulmányi igazgató tölti be.

² St. P. a tanulók életmódjára és tanulására vonatkozó utasításai-ban oly apró részletekbe bocsátkozik, hogy még azt is megállapítja: hány órát aludják, hányat játsszék a gyermek, s viszont a regensnek adott utasításokban: mennyi idő fordítható a mult óra anyagának ismétlésére, az új anyag előkészítésére, begyakorlására stb.

³ A megszégyenítésre a hazugok, makacsok, bosszúállók, halátlanok szolgálnak rá. Dicséretet viszont akkor érdemelnek, ha megbánják, hogy rosszat tettek, ha szívesen engedelmeskédnek, ha néha jobban sikerül

9. *A tanító személyisége.* Nagyon jellemző Saint-Pierre apátnak s egyben igazságos intézményekért rajongó századának felfogására, hogy mily mértékben követeli meg a személyi arravalóságot azoktól, kik a nevelés ügyével foglalkoznak. Megköveteli, hogy azok, kik a központi *Bureau*nak vagy a *conseil*nek tagjai, kik tehát az utasításokon dolgoznak, csakis kiváló polgárok¹ legyenek. Munkájukért semmi jutalmat nem remélhetnek, tehát teljesen önzetlenül és ne kényőkédvők szerint intézzék fontos megbízatásukat. De mily sajtáságos, hogy a kiváló polgárok alkotta Utasítások végrehajtóitól már nem vár Saint-Pierre személyi arravalóságot. A regensek egészen könnyedén nemesítik a tanulók érzéseit, felvilágosítják elméjüket, ha pontosan követik a *tablature*-t; s hogy azt kövessék, ahhoz közepes képesség is megfelel, csak bizonyos gyakorlottság szükséges. St. P. e. nézete² leginkább mutatja, hogy nagyratörő tervei mellett is, mennyire nem tudott kora megrögzött, kicsinyes hagyományaitól szabadulni.

10. Mint nevelési tervezetének jellemző és érdemes vonásait kiemelhetjük még a következőket: gyermeklélektani szempontok követeltetik vele, hogy a regensek ereszkedjenek le a gyermeki magaviselethez és gondolkodásmódhoz; ily szempontok vezetik, midőn azt kívánja, hogy a történetkönyvek tárgyalásmód és terjedelem dolgában alkalmazkodjanak a gyermek képességeihez; szokatlan hévvel kritizálja a latin nyelv tanítását, hibáztatja, hogy latin és görög versek készíttetésével töltik az időt; a történeti tények tanításában a megjutalmazás (récompense) elvét hangoztatva, morális célzatot ad a történettanításnak; a jellemképzést egyrészt nagy emberek történetének előadásával, másrészt hasznos ifjúsági regények olvastatásával akarja elérni; ezeknek az üdvös könyveknek — *romans vertueux* — vázlatát keresztény filozófusnak kell megalkotnia és termékeny képzelőtehetségű jó írónak megírnia; ezeket az írókat dúsan kell fizetni, sőt a közoktatásügyi tanács javaslatára, hasznos működésök mértéke szerint ellátásban is kell részesíteni; szociális szempont hatja át St. Pierre-t, midőn a

leckéjük felmondása, ha bevallják az igazat, ha udvariasak, ha megbocsátanak ellenfeleiknek, ha segítik a szerencsétleneket. Azt óhajtja, hogy az egyenruhán szivők jósága vagy képességük mértéke szerint megkülönböztető jeleket hordjanak.

¹ Hasonló elveket hangoztat *Nouveau plan de gouvernement des états souverains* c. művében; a hivatalok adás-vevésének erkölcstelenségét festi és azt javasolja, hogy nyilvános hivatalokra csak köztisztelének örendő polgárok juthassanak.

² *«Ils n'auront qu'a suivre cette tablature; or pour la suivre il ne faut, qu'un esprit médiocre et seulement une routine, ainsi il ne faut que peu d'esprit et peu d'habileté de la suivre.»*

szegény tanulóknak ingyenes helyet akar biztosítani a collége-ekben; gyakorlatias szempont vezeti, midőn a fiatal hivatalnokokkal próba-éveket töltet el s csak 25 éves korukban biztosítja nekik az önálló szereplés jogát; meg amidőn a collége-ek körül mindenféle eszközöket akar látni, boltokat, pékműhelyeket, nyomdákat s kívánja, hogy emberek legyenek kéznél oly célból, hogy a tanulókat az eszközök használatára megtanítsák; a *ratio studiorum* bírálatába bocsátkozván, hibáztatja, hogy a jezsuiták sokkal inkább törődnek az ész fejlesztésével s az emlékezet gyakorlásával, mintsem az igazságságra és jótékony-ságra való szoktatással; demokratikus érzésre vallanak a főúri nevelés-ről mondott elvei: ezek részére is helyesebbnek tartja a collége-ekben való nevelkedést, mert az iskolatársak nem oly hizelgők, mint a felnőtt emberek s a hercegeknek s fejedelmeknek nagy szükségük van arra, hogy gyakran megmutassák nekik: mily tettek és tulajdonságok által szerettethetik meg magukat s mily tettek és tulajdonságok által válhatnak gyűlöletesekké; üdvös tehát, hogy az iskolatársak minden képmutatás nélkül megmondják nekik az igazat.

11. A «*Projet*» kritikája. Ennyiben óhajtottuk lehető rövidséggel összefoglalni St.-Pierre apát pedagógiáját. Lássuk, mily sajátos vonások vannak nevelési eszméiben s vannak-e köztük maradandó értékek? Hogy a nevelés eszközeiben aprólékos, azt már láttuk, de az értékes elvek a kicsinyes módszer miatt sem mehetnének veszendőbe. Ha a XVIII. század pedagógiáját általában jellemzi is a laikus szellem, nem mondhatjuk, hogy ez feltétlen úrrá lett St.-Pierre pedagógiájában. Ösztönszerűen megérzi ugyan a laikus szellem követeléseit, a jezsuiták nevelési rendszerét elég merészen kritizálja, de módszerének kicsinyességében nem tud a *Ratio studiorum* magaslatáig emelkedni. A cél: az igazság megszerettetése, magasztos dolog, de mihelyt ennek alapjává a jó emlékező tehetséget tesszük, mely erkölcsös mondások betanulására képesít s az igazság különféle alkalmazását melegeben jutalmazzuk; akkor az igazság követői helyett az igazság színészeit neveljük. Megvesztegető elvek, hogy a regensek ereszkedjenek le a gyermeki képességekhez, ezekhez alkalmazkodók legyenek a történeti olvasmányok, erkölcsi tanulságok legyenek a történettanítás eredményei, de ha elgondoljuk, hogy a — bár nevelői — tanítás minden sikerét az irott utasításoktól várja, akkor meg kell állapítanunk, hogy az igazi pedagógiai munka iránt Saint-Pierre apátnak nem volt érzéke. Előnyt ad a tömeges nevelésnek, de a lelkes tanító élő szavában rejlő hatalomról sejtelve sincs. Hogy tanulók és tanítók sikert érjenek el, ez szerinte csak a *pratique perpetuelle* és megfelelő *routine* dolga. Amazok az erényekbe, emezek a jó tanításba fogják magukat begyakorolni. Az ő tanítói csak szakférfiak, de nem nevelők. Követ-

kezőleg az ő elveinek pontos követésével tanított gyermekekből is hiányozni fog az emberi vonás. Találónan jegyzi meg G. Compayré¹ St.-Pierre-ről: ez álmódott először arról, hogy a szaktanítás legyen uralkodóvá, ami által azonban csak specialistákká nevelhetők a növendékek és nem embereké. Compayré e megjegyzésében találunk rá St.-Pierre egyik tagadhatlan érdemére: a szaktanítás fontosságának hirdetésére. Többi érdemei is inkább szociális, mint pedagógiai jellegűek. A demokratikus fejlődés szempontjából nagy jelentőségű az iskolai nevelés előtérbe helyezése. A XVIII. sz. nagy filozófusai egyben politikai hatalmasságok nevelői is² s így előkészítik a felső rétegeket is a nagy átalakulásokra. St.-Pierre apát tovább még újításaiban, midőn a trónok örököszeit is a közös nevelés áldásaiban akarja részesíteni. Jelentős érdeme, hogy az állami és egységes közoktatás alapjait építgeti, midőn a *Bureau gouvernemental de l'instruction publique* felállítását sürgeti. Végül nagy érdeméül kell tudnunk, hogy a nevelést magasabb fokra akarja emelni, a nőt is, a család felét részévé akarja tenni a kultúrának s e forradalmi óhajátásával a nőemancipáció egyik bajnokává lesz. Csakis e szociális eszmék tették jelentőssé St.-Pierre neveléstanát. Pedagógiai elvei közül is csak azok jelentősek, melyek szociális indító okokból erednek vagy kifejezetten szociális célt szolgálnak. A jezsuiták nevelésétől távol van a tárgyi igazságok kutatása, de ezt St.-Pierre sem tűzi ki célul. A történelem-tanításban is a jutalmazás és büntetés szempontjait domboríttatja ki. Az emulatiót, a jezsuiták módszerének e jellemző vonását ő is átveszi. Ami az egyes tárgyakban a túlzott követelmények enyhítését illeti, ezzel már az oratorianusok és a Port-Royal iskoláiban is találkozunk. Ő legfeljebb — s ez ismét érdeme — rendszerezője volt azoknak az újításoknak, melyeket ezek az iskolák a jezsuitákkal szemben a XVIII. sz.-ban meghonosítottak. Ha a hozzávezető utat okosan meg nem jelölte is, mégis nagyfontosságú volt az erkölcsösséget a nevelés főcéljául megjelölni, holott a XVII. és XVIII. sz. iskoláiban tanárt és tanulót egyaránt zavarba lehetett volna hozni e kérdéssel: «mi az erény?»³ S végül az a kívánsága, hogy minél több vagyont juttassunk az iskolának s minél több tanulót neveljünk államköl-

¹ Gabriel Compayré: Histoire critique des doctrines de l'éducation en France, Depuis le seizième siècle, Paris, Hachette, 1911, II. 13.

² «Condillac, ki inkább filozófus, mint apát, a pármái herceg nevelője, II. Katalin D'Alembert-t két fia nevelésére, Diderot egy egyetem választát rajzolja meg stb.» i. m. II. 5. l.

³ L. Dr. Fináczy Ernő: A francia középiskolák múltja és jelene. Budapest, 1890. 52—77. l.

ségen, nemcsak kora iskoláinak anyagilag züllött viszonyaiból ered, de egyben messzeható szociális iskolai újításoknak válik megteremtőjévé.

12. *Saint-Pierre apát és J. J. Rousseau.* A neveléstörténettel foglalkozók St.-Pierre-t Rousseau egyik előfutárának tartják s ő maga is szívesen emlékszik meg a jóságos apáról. Talán éppen jóságos lelkéből fakadhattak ama szociális reformok vágyai, melyek Rousseau figyelmét¹ s az utókor elismerését felkeltették. Kiinduló pontjuk ugyanaz: az ember jónak születik. R. célja, hogy a gyermekkel veleszületett jóságot hagyományos helytelenségekkel ne veszélyeztessük; St.-Pierre apáté, hogy állandó szoktatással biztosítsuk és fokozzuk. A megszokásnak mindkettőjük szerint nagy szerepe van, de R. a természetnek megfelelő szokásokat hangsúlyozza, St.-Pierre apátnál a szoktatási módok a hagyományos nevelés talajától nem tudnak eltávolodni. St.-Pierre a nevelés célját katonás módon óhajtja elérni s ezért előnyt ad az iskolai nevelésnek; R. éppen az iskolai nevelésben látja akadályát az egyéniség szabad, természetes kifejlődésének. Saint-Pierre specialistákat nevel, Rousseau óvást emel az ellen, hogy *jeunes docteurs, vieux enfans* legyenek növendékeink. St.-Pierre az utasítások, tanmenetek megalkotóitól még megvárja, hogy kitűnő polgárok legyenek, R. szerint már a nevelő személyisége az eredmény biztosítója. A történetben St.-Pierre-t a jutalmazás és büntetés, Rousseaut a magasabbrendű *morale* szempontjai irányítják. A hasznosság, a praktikusság elve mindkettőjük neveléstanát áthatja. St.-Pierre műhelyekkel veszi körül az iskolát, R. Émile-je az asztalosmesterséget tanulja. Szemléltetést, a chemiához és fizikához szükséges tanszerek készítését mindkettő fontosnak tartja. St.-Pierre-nél szociális elvekkel, R.-nál már magasabbrendű szociális ismeretekkel találkozunk. St.-Pierre tanítványai 15 éves korukig tudós specialisták lesznek, Rousseau Émile-je 15 éves koráig csak a mértan, számtan, természettan elemeivel ismerkedik meg, egyébként pedig dolgos, türelmes, bátor, a szükségesség törvényeinek magát aláveti, önmagára számít, szóval: önálló. Annak a nevelése szakszerű, emezé emberi. Ebben a jellemző különbségben rejlik az oka annak, hogy az iskolaszervezetek megalkotásában, a nőnevelés szervezésében sokszor ráismerünk St.-Pierre apát alapvető gondolataira,² míg ellenben Rousseau nevelési rendszerének külső

¹ «Ez a kiváló férfiú — mondá róla Rousseau — századának és fajának büszkesége, talán egyetlen volt az emberi nem létezése óta, ki mindig csak a tiszta igazság pártján volt». (Grande Encyclopédie XXIX. k.)

² Jellemző St. P. apát szervező reformjaira, hogy az «Academie des belles lettres»-t három osztályra óhajtja osztani: az első osztály a nyelvészettel foglalkoznék, a második osztály a feliratokat s érmekeket tanulmá-

kereteit nem könnyen lehetne felhasználni. R. nevelési rendszere tipikus; ezt formáiban követni társadalmi alakulásunk miatt ma sem tudjuk, de ösztönző elvekben, természetes igazságokban annál gazdagabb, irányító gondolatokat oly bőven ont, hogy modern nevelési intézményeinkben mindég jobban érezhető lesz a R. gondolatforrásaihoz való visszatérés szüksége. A munka iskolája, a kerti iskolák gondolata a *naturae convenienter vivere* elve egyre jobban hódít, a gyermeklélektannal való foglalkozás egyre kívánatosabb alapjává lesz a nevelői munkának, «embereket és jellemeket» nevelni napról-napra. hőbb óhaja a modern pedagógiának és ily célokban lehetetlen R.-hoz vissza nem térnünk.

St.-Pierre apát kereteket adott a neveléshez, termékeny csirákat a nagy nevelési gondolatokhoz; Rousseau a kereteket sokszor elvetette, de a buzgó elődnek nem egy homályos gondolatcsiráját növelte terebélyes és árnyékos fává. Mint Rousseau előfutára is megérdemli tehát figyelmünket, de mint a modern közoktatásügyi szervezetek öntudatos építgetője is megérdemli, hogy a neveléstörténet tanulmányozói ne tekintsenek reá vissza elismerés nélkül.

(Torda.)

KEMÉNY GÁBOR.

nyozná, az harmadik osztály feladata lenne: az ékesszólás és történet tanulmányozása, megjelent művek kritikája s a nagy emberek emlékeztetének ápolása. (La Grande Encyclopédie XXIX. k.) — Saint-Pierre apát pedagógiáját újabban részletesen méltatta Erwin Dietze: Charles Abbé de Saint-Pierre. Ein Beitrag zur Geschichte der französischen Aufklärung und der vor-rousseauischen Pädagogik. Langensalza, 1914. 158 l.